

Елин Пелин

Кал

Тая сутрин учителят Никола Нонин се събуди пак разстроен. Главата му пак тежеше, предметите в стаята заедно с четирите стени пак се въртяха пред очите му и го унисаха в някаква си черна пропаст. Една болезнена немощ разслабяше тялото му и нему се струваше, че всичките му стави са разделени и цялата му снага е разнищана част по част. В устата му се повдигаше горчива и блудкава възгара, сякаш нещо отвратително се разлагаше в стомаха му.

А снощи, когато си легна, той се чувствуваше толкова здрав и бодр.

Изпърво Нонин не даде значение на това свое разстройство, защото помисли, че е от пиене. Обаче, като си припомни, че целия ден и вечерта не бе пил нищо, обзе го страх.

„Какво ще бъде това? – помисли той. – Дали не умирам? Смъртта понякога дохожда тъй глупаво и тъй ненадейно.“

И като тури ръка на сърцето си, помъчи се да узнае дали то още бие.

– Едно... две... три... – заброи ударите му. – Четири... четири... четири! – чакаше да чуе той, но сърцето не даде четвърти удар. Учителят почувствува, че то престана да бие.

„Умирам, да, умирам!“ – помисли пак той. И както лежеше по гърба си, опря се бързо на лактите си, направи усилие да се повдигне и ужасно извика, с очи, отправени към вратата:

– Помощ!

Ала гласът му, слаб и немощен, се задави в гърлото му, и в широка-тата стая прозвуча нещо като вопъл, глухо и грозно. Тоя звук на собствения му глас му се стори чужд, странен и смешен. Учителят се озърна наоколо, погледна през прозореца, през който проникваше плътната сутрешна дрезгавина, и се засмя на себе си. После, като се отпусна пак на възглавницата, почна да мисли.

– Защо викам? – попита той себе си. – Защо викам и кого викам? И ако умирам, кой ще може да ми помогне? Кой? Ще си умра и туйто! Учител Никола свърши жизнения си път и се отърва от себе си, а хората се отърваха от него. Хм – усмихна се пак той. – Какво са хората за мене и какво съм аз за тях? Нищо... нищо – да! Но в ужаса, към кого аз отправих зов за помощ? Към хората! Аз за тях може би не съм нищо, но те ми са потребни. Да!... Кой ще храни моето честолюбие, моята ревност?

Учителят се намръщи. После повдигна извехтялата прашина завеса на прозореца, който беше край кревата му, и погледна през нечистите стъкла. Нерадостният есенен пейзаж на селото му се видя грозен като

никога. Безлистни клонести дървета, по които кацваха чавки. Облачно небе, намръщено и слупено над кръгозора, и кал. Ужасна, гъста, черна, лепкава, непроходима селска кал, в която бе заглъбнало всичко – и къщи, и хора, и добитък. През тая кал от време на време, бавно, предпазливо, като затъваше и като говореше сам на себе си, минаваше селяк или бабичка, облечени в чисти дрехи, и се губеха през малкия площад към черковата.

Оттам внезапно се разнесе задавеният глас на камбаната и във влажния въздух екнаха унило набожни звуци.

– Каква кал, дявол да го вземе, каква кал! – рече високо учителят и като взе една книга от долапа край него, почна да я рови.

На двора се чу ясен детски глас, който безучастно и на срички четеше навярно Закон божи.

– У-чи-чи-те-лю, учителю, б-л-а-бла... ги, благи... учителю благи...

Нонин се заслуша и се засмя.

А гласът след малко почна весело и игриво да пее:

Учи-те-лю бла-ги, учителю благи!

И полека-лека се изгуби. На Нонин се стори, че и това детско гласче потъна нейде из тая непроходима кал. Той пак се замисли.

„И Славка потъна в кал – дойде неволна мисъл в ума му. – Да!“

И на Нонин стана невъобразимо мъчно. Образът на Славка се изпреди живо пред него и почна ред по ред да му припомня едно щастливо минало. До вчера той обичаше Славка, и тя го обичаше. Тя не е много красива, но е симпатично пъргаво момиче, леко като птичка, с черни и светли очи, каквито той много рядко е срещал. Той не можеше никак да си обясни как най-напред се влюби в нея и защо. Той твърде добре помни минутата, когато за пръв път ѝ откри, че я обича, обаче, преди да стори това, всички знаеха, че той е влюбен в нея. И всякога, когато почваше да говори за нея, другарите му казваха: „Даскале, ти си глътнал вдицата.“

– Каква глупава история, с какъв нерадостен край! – въздъхна Нонин.

То беше миналата година, пак но това време – през есента. Нонин, както всякога, отиде рано на училището, уверен, че ще я завари там, както всякога, но сега вече решен да ѝ се открие.

Спомни си той колко безсилен се почувствува да прикрие онова безумно вълнение, което го обхвана, когато се покачи по каменните стъпала на училището, и колко много се двоуми пред вратата на учителската

стая. А когато влезе, той не можа да чуе собствените си думи, с които я поздрави. Тя също се смути и засрами. Дълго време и тя, и той не знаеха какво да кажат и не можеха да се погледнат в очите. Най-после тя го подкачи. Той почна да разправя нещо смешно и неважно, за да се окуражи, а тя отведнаж го пресече и му извика:

– О, как лъжеш! Как лъжеш!

И подскокна игриво. Това беше предизвикателство! Тя бе по-смела от него... тя... една нищожна мома! Тя кокетничеше, лукавствуваше, преструваше се...

Учител Нонин повтори много пъти тая фраза и мислите му се упле-тоха около нея, като мрежа около драка, без да могат да се откачат.

– Дали се преструваше? – питаше се много пъти той. И все си отговаряше: – Да, преструваше се... Тя почна да се преструва от първия ден, от първия час на моята любов... Как смешно и театрално стоеше тя тогава пред мен, как трагично повтаряше:

– О, как лъжеш, как лъжеш!

Нонин пак се завъртя в спомените си около тоя момент и мрежата на неговите мисли улови нова драка, около която дълго време се усуква.

– Дивотии! – проговори той гласно.

Тая дума тикна спомените му напред. – Ето сцената, смешната сцена на неговата тържествена любов. Славка постоянно повтаряше:

– Лъжеш!

– Не, госпожице, не лъжа! – И той се изправи на крака.

– Лъжеш!

– Не!

– Лъжеш!

– Не! – Той тупна с крак и я подплаши. Тя побягна, той я подгони, стигна я и лудо я прегърна...

– Да... Да! – каза гласно той. – Прегръщам я, и тя се промени, разтрепера се, скри мъничкото лице в хубавите си ръце и се притисна...

Припомни си той с каква жар ѝ шепнесе: „Обичам те, безумно те обичам, моя малка Славке, Славо моя!...“

А тя дълго време му не отговаряше. Само криеше лицето си в ръце, трепереше и мълчеше.

Той твърде добре си спомни с какъв измъчен глас ѝ проговори:

– Славке, ти плачеш ли?

Тогава тя изведнаж се разтрепера и разхълца ужасно... Това го изплаши. Ами ако влязат другарите им?

– Славке, не плачи! Огорчих ли те?... Оскърбих ли те с моята

любов?... Дете, прости ми!

Мислите на Нонин спряха дълго върху това. Как ѝ се молеше той, как сам щеше да заплаче. Как после доби кураж, та отне ръцете от лицето ѝ, и как тя се усмихна и наведе над масата. Картината, цяла и пълна, изпъстрена с всичките прашни училищни декорации, се изпречи пред него. Всред тая картина той виждаше своята смутена и изплашена фигура, каеща се пред това чернооко, хубаво момиче, цяло разбожурено от срам.

– Хм – усмихна се пак гласно той. – Като жалък роб се унижавах, кълнях себе си, осъждах се и жалко се разкайвах... А тя? Чак сега си спомням, че в очите ѝ не трепкаше нито една сълза. Тя не бе плакала. Тя се преструваше, тя лъжеше и хитруваше.

И през ума му се занизаха ясно като никога всички ония случки и срещи, които му бяха тъй мили! Колко лицемерие, колко женско лукавство откриваше той сега в тях... Тя му казваше, че го обича, и в същото време пишеше любовни писма на оня омразен човек, с когото днес щеше да се венчава, когото хулеше, комуто се присмиваше и когото осъждаше.

– В дълбоки лъжи се омотах, много дълбоки! Как стана всичко туй? Как стана? Ето че не мога да разбера...

Изпод село се разнесе изведнаж, тънко и продължително, свирня от кларне, след малко удари тъпан. Тоя рязък бумтеж полека-лека се приближаваше.

Нонин трепна. Сватбата на Славка се почваше.

– Това не е ли сън, не е ли сън? – запита се той. – Нима до вчера галените надежди, до вчера живите мечти, издигнати високо, съградени върху една такава любов – рухват?

Ревност и обида замъчиха учителя и в безсилието си той не знаеше какво да прави.

– Да я убия... или да я открадна от сватбата, изпод венчилото – дойде му чудна мисъл. И немощното му състояние го унесе в блян.

– Дали тя не е излъгана? Дали не пропада? Не, аз трябва да я спася! Ето, преди една неделя тя се сгоди. Годи се един ден след най-щастливата му раздяла с нея. Как направи тя туй? Не, тя пропада! Тя може би се кае, тя може би чака жадно моята дума, моята ръка! Чудо ще направя, дявол да го вземе!

И учителят, като се облече, наметна палтото си и почна бързо и нервно да се разхожда из стаята, унесен и захласнат в примамливата мечта да стане герой – да грабне Славка или да я убие.

– Сила и воля ми трябват!

И той застана сред стаята. Изправи се и му се стори, че порасна високо, високо... Но отведнаж главата му се завъртя, очите му притъмняха, краката му се разтрепераха и сякаш почнаха да чезнат под него. Той се тръшна на кревата и затвори очи.

– Болен съм, болен!

Навън във влажния въздух пак се разнесе глухият удар на камбаната. На бедния учител се струваше, че и тя като всичко е потънала в ужасната кал и плеще под нея.

Свирнята изпод село се усилваше. Кларнето рязко пищеше, а тъпанът бавно и монотонно думкаше.

Учителят лежеше немощен и болен. Струваше му се, че е заглъбнал в непроходимата селска кал и тъне по-дълбоко, все по-дълбоко... В запаленото въображение на болната му глава мъгливо хвърчи неговата пропаднала младост... Пропаднала... Да, пропаднала! Той много е желал, много се е стремил, много е любил, много е учил... Но где го всичко това? Що е то? Захваща ли нещо и що направи? – Нищо, нито за хората, нито за себе си... При всяко напъване, при всяко усилие той, вместо да хвъркне, по-дълбоко е потъвал в тая грозна житейска кал... Нито едно желание не е постигнал, нито едно дело не е извършил за другите, нито една минута от живота не е грабнал за себе си... Той се присмиваше на всички, хулеше всички, а сам е бил като тях: слаб, безводен и страхлив... Ето Славка... Той я обичаше и можеше да я вземе... А какво стана?

Някой почука на вратата.

Учителят скочи уплашено и безсъзнателно извика:

– Влез!

Вратата се отвори и в стаята една по една се вмъкнаха две сухи и една дебела учителка, последвани от шкембестия директор, червен, с къси кални панталони, с избелял стар редингот, смешно измачкан.

Нонин се смути от това внезапно посещение и не знаеше какво да прави. А учителките го заобиколиха и като клатеха напудрените си глави, почнаха една през друга да му говорят и да го запитват:

– Е-е, господин Нонин, виж какъв си!... Днес сватба, а ти още не си и станал!

– Мен ми е зле – отговори Нонин и му стана страшно неприятно.

– Знаем ние какво ти е... току дай си сърце! – И дебалата учителка се изкикоти с примижали очи и с волно отворени устни.

Тоя смях разсърди Нонин, но той се усмихна. А в душата си

помисли: „Ето че нямам воля да ги изгоня!...“ И като видя калните им обуша, стана му гадно.

Директорът с късите панталони се обади с дрезгав задавен глас:

– Даскале, от тая болест не се умира. Славка се жени – нека се жени. Поврага! Моми много, ето ги е – посочи той другарките си – лоши ли са?

– А, благодарим, господин директоре, благодарим! – отговориха учителките почти изведнаж и грациозно направиха реверанси.

Нонин също се усмихна. Но в душата му беше тъй чогло, тъй неприятно. Той съзря грамадния си бастон в ъгъла и си помисли: да стана, па да го грабна!

Дебелата учителка внезапно се обърна към него: – Господин Нонин, можеш ли да ни обясниш как стана цялата тая работа? Чудно, чудно нещо!

– Коя работа?

– Е, уж се не сещаш...

Нонин не отговори.

– А мене ми разправяха... И аз, не можете си представи, просто съм се чудила...

– Тук няма нищо чудно – обади се директорът. – Любеше Нонин, жени се за Върбанов... Това, знаеш, е съвсем естествено, съвсем в реда на нещата... Съвсем разумно.

– А, как така, как така разумно, господин директоре? – рече най-тънката учителка. – Никакъв разум тук няма, а просто...

– Чувства ли ще речеш?

– А, чувства!... Пази боже!

Другите две се изсмяха.

– Ни ум, ни чувства – отговори дебелата, – ами глупости... Представи си какво разправяла: – Върбанов, викала, е трудолюбив човек, кротък, не вдига шум като ония хлапета... Пък и пари си има... Ще живее добре с него. Няма да скитам от село на село, да ставам за смях и да нямам никога свой дом и спокойствие. Нонин докато мечтае и хвърчи по всевъзможни ветрове, Върбанов е насадил овощна градина от няколко декара...

– И има право! Това си е тъй – отговори директорът.

– Глупости! – обади се едната госпожица.

– Как глупости? Вие говорите, а не разсъждавате. Нонин е прекрасен, за да го обича човек, за да го люби, нежен, сантиментален. Върбанов е друг. Практичен човек, роден да бъде съпруг. Нищо не значи, че е

глупав. Той има пари, пести ги, работи като вол, въди пчели, сади градини... Всичко това какво показва?

– Да, но той е просто един дръвник. Не е ли чудно, че Славка се жени за него? Тя, с такива претенции до вчера, непримирима, горда, с желание да се издигне, да се издигне до небето... И току отведнаж се примирява, става разумна, практична... – отговори провлечено дебелията учителка и тропна с крак.

– Славка ще се кае – рече сухата й другарка.

– Тя прави ли това без борба и без усилие – няма да се кае, гледайте си работата.

– Всички, всички постъпват така – каза директорът, като се обърна към учителките. – И вие ще направите същото, уважаеми госпожици! – настави провлечено той и почна да се смее гръмливо и силно.

– Кой, аз ли – обади се сухата, – никога! Честна дума ви казвам, че аз предпочитам да остана всякога мома, отколкото да се продам тъй евтино, тъй подло да изменя на себе си...

– О, о, за нищо, за нищо на света! – обяви тържествено дебелията и червеното й лице се засмя, пълнолико като месечина.

Директорът почна да ги подиграва, поддържан от двамата току-що дошли млади учители, докато най-после се скараха, и учителките се разсърдиха.

Нонин, полулегнал на кревата, слушаше безучастно тия плитки разговори, тия жалки перчения пред живота и на душата му ставаше чогло, блудкаво. Тия напудрени физиономии на учителките, тия лошо накъдрени коси ги правеха три пъти по-глупави.

Той гледаше през прозореца малкия мегдан, из който, тъпчейки в калта и проклинайки времето, минаваха няколко чиновници, предшествувани от едри и малки дами, които безпомощно вдигаха фустите си, и мислеше:

– Всичко, всичко тъне в кал – и души, и сърца, и умове, и хора, и говеда, и всичко... Вечно окаяние, вечно безпомощно напъване, вечно омразно жабуркане из тая тиня. Нито криле има, нито простор има... А поробената душа иска да живее волно, широко и пълно... Волно, широко и пълно! Каква смисъл съдържат тия думи?

Наблизо с нова сила писна кларнето, придружено от тъпото думкане на тъпана.

На Нонин му стана грозно, сякаш че тая страшна музика гръмна в мозъка му.

Гостите му, унесени в препирни, подкачки и разсъждения, пълни с

мерзости и глупости, веднага настанаха.

– Нонин, стягай се да вървим на сватбата! – рече дебелата учителка.

– Не искам – отговори Нонин. – Болен съм.

– За такива работи, моля ти се... дреболии! Да имам твоята младост! – потупа го по рамото директорът и отвори вратата. – Не щеш, а? После теб ще се смеят, че си се разкиснал от сантименталност като някоя баба.

– Няма да отида, оставете ме!

– Ти знаеш.

Гостите си излязоха.

Нонин седна до прозореца тъжен.

Пищенето на кларнето и думкането на тъпана все повече се приближаваше и ставаше по-ясно. Скоро из улиците се проточи сватбеното шествие, потъна в калта на мегдана и заглъба към старата черкова. Най-напред вървяха свирците цигани и безразборно шляпаха из лепкавата кал и локви. След тях тичаха деца и викаха весело. После вървеше булката със своя избраник. След тях се точеха кумове, сватове, шафери, народ. И цялото това шествие цапаше из калта, потъваше, каляше се, говореше, шумеше. Небето все тъй мрачно и облачно се снишаваше над земята. Във влажния въздух пискливо и гръмко ехтяха кларнето и тъпанът и тая дивашка музика рязко пронизваше ушите.

Шествието дойде под прозореца.

Славка, облечена цяла в бяло, забулена с дълъг и тънък воал, се държеше леко за ръката на мъжа си, повдигаше си полите и стъпяше внимателно, да се не окаля, и току викаше:

– У, каква кал!

Мъжът й, широк, тумбест, възстаричък човек с пълни увиснали бузи, с бели ръкавици, вървеше разкрачено и важно, прикрепяше я с нежност и отговаряше:

– Собствено... пътеки няма...

Нонин, скрит зад прозореца, чу тоя разговор и му стана тежко и жално. Славка беше все тъй хубава, мила и млада и Нонин почувствува, че още я обича. Но тя сега беше далечна и чужда. Мисълта да я грабне пак светна в ума му, но той не посмя даже на прозореца да се покаже.

Очите му се замъглиха. Зави му се свят и пак му прилоша. Стаята и всичко в нея се завъртя пред очите му, завъртя се и той с тях, падна на кревата и заедно с него почна да потъва в една бездънна лепкава кал, да потъва все по-дълбоко, по-дълбоко и по-дълбоко.

КРАЙ

© 1903 Елин Пелин

Публикуван за пръв път в сп. Учителска мисъл, I, кн. 3, ноември 1903, с. 48–55, с означение под заглавието „Разказ от Елин Пелин“. В „частното педагогическо списание със социалистическа ориентация“, издавано от началото на 1903/1904 учебна година от Мих. Герасков заедно с близкия другар на Елин Пелин Иван Пенев, учител в Новоселско, Елин Пелин участва с два разказа в първите книжки – „Поприще“ в първа и „Кал“ в трета. В списанието сътрудничат редица учители-социалисти – Любен Дюкмеджиев, Петко Ралев и др. Разказите на Елин Пелин с тематика из живота на народното учителство са пряко продължение на неговите стихотворения в проза, публикувани преди това в учителския вестник „Съзнание“. С доста чести, предимно стилистически изправления разказът е включен в Разкази, т. I, 1904, с. 124–136, и почти без промени в следващите издания на същия том. Наново по-основно преработен при включването му в С¹, 1938, и то едва при първа коректура. По-значителните разлики са посочени в Събрани съчинения, II, 1958, с. 322–325.

Сканиране, разпознаване и редакция: Ивет Костова, 2008

Публикация:

Елин Пелин. Съчинения, том I – Разкази 1901–1906

Редактор: Светла Гюрова

Издателство „Български писател“, 1972 г.

ДПК „Димитър Благоев“ – София

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5266>]

1. Съчинения на Елин Пелин. Под редакцията на Т. Боров, С., к-во „Хемус“, т. I, 1-о изд. 1938